

УДК 826.161.1/82-1

DOI 10.3165/2520-6966-2019-13f -96-106-114

Л. Л. Корнєєва

кандидат філософських наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

"Ефект Джульєтти": тема кохання в класичній літературі та її вплив на сучасного реципієнта

Стаття присвячена проблемі скаммерінгу (шахрайства на сайтах інтернет-знайомств). Аргументується, що стереотипи, створені класичною художньою літературою, можуть мати істотний вплив на поведінку жертв шахраїв. Термін "ефект Джульєтти" пропонується використовувати для позначення поведінки жертви любовного шахрайства. Основна ідея статті полягає в тому, що вкрай необхідно вчити читача розрізняти умовний художній світ з його особливостями і реальне життя. Стаття зацікавить насамперед літературознавців і педагогів.

Ключові слова: любов, художня література, скаммерінг, інтернет-знайомства, ефект Джульєтти, спілкування в ЗМІ, ідентифікація, текстові повідомлення.

"Повстання мас", що відбулося в епоху постмодерну, та своєрідна демократизація більшості сфер суспільного й культурного життя очікують (а то й вимагають) від сучасного літературознавчого чи мистецтвознавчого дослідження деякого зміщення центру уваги з традиційних проблем авторської творчості до проблематики реципієнта. Зрештою, навіть поза суспільними трансформаціями останнього часу кожен художній текст є фактом культури не лише тому, що він був створений автором, але насамперед тому, що він має реципієнта. Інакше кажучи, дослідницький підхід до тексту як до "книги-яка-читається" сьогодні не менш важливий, ніж ракурс "книги-яка-написана".

Аналіз літературного тексту з точки зору "книги-яка-читається" може відкривати несподівані на перший погляд його суспільні функції й впливи на читача. Однією з найцікавіших у такому ракурсі стає проблематика впливів на читачів літературних сюжетів і образів, пов'язаних з темою кохання.

У попередні епохи мистецтво і життя були розділені в сприйнятті середньостатистичного реципієнта художньої творчості досить

виразно хоча б з тієї причини, що в повсякденному житті було ще не настільки багато *techne*, щоб зблизити цю повсякденність з віртуальним художнім світом. Звісно, тут йдеться саме про професійне мистецтво, а не про ритуали та їх містеріальні презентації. Однак у наш історичний час зовнішнє життя людини (завдяки технологіям – з одного боку, і засвоєному досвіду мистецтва – з іншого) також почало часом проходити з деяким свого роду скороченням і редукуванням, характерним перш лише для художнього віртуального світу. Причому якщо скорочення процесів суто зовнішніх, технологічних, фізичних (наприклад, прискорення фізичного переміщення або зменшення необхідної для повідомлення кількості знаків), як правило, підвищує рівень комфорту, то можливість скорочення реального часу і причинно-наслідкових умов виникнення, розвитку і перебігу людських почуттів є радше шкідливою ілюзією. Адже в даному випадку мова йде не про зовнішній, а про внутрішній світ людини, що не підлягає скороченню без вкрай негативних наслідків втрати суті й ідентичності в принципі.

Сучасні медіа формують думки, створюють картину світу для масового споживача контенту. Більш того, технологіями фактично створений віртуальний світ, який цілком успішно може імітувати світ реальний. Саме тому усвідомлення відмінності і способів взаємодії між реальним і штучним (зокрема художнім) світами стало надзвичайно актуальним у наш час.

Комунікація у всесвітній глобальній мережі з'єднує традиційний лінгво-сугестивний потенціал людського спілкування з новими можливостями, які забезпечуються сучасними медіатехнологіями. Відомо, що зустріч з чимось в суто технологічному плані новим, а тому складним і ще не освоєним, цілком може приводити окремих людей до виходу із зони комфорту і поверхневої негативної емоційної реакції, яка легко долається в міру освоєння цього нового технологічного простору. Однак іноді несприятливі наслідки певних комунікацій викликають у деяких користувачів сумніви в позитивній соціальній функції медіакомунікацій в цілому, зокрема, коли справа стосується шахрайства за допомогою інтернету.

Технології, тим не менш, є невід'ємною частиною людської культури як другої (або штучної) природи. Більш того, сучасні комунікаційні технології нерідко створюють навіть кращі умови для підтримки особистісних зв'язків і відносин. Саме для підтримки, оскільки жодна технологія зв'язку не створить і не посилить добрі почуття і стосунки між людьми, якщо цих почуттів і відносин немає. Хоча

нові технології вдосконалюють і покращують рівень комфорту в нашому житті, вони самі по собі не покращують і не погіршують людську мораль. Будь-які технології етично нейтральні. Морально-етичний зміст і смисли завжди створює лише сама людина. Саме тому в інтернет-просторі в технічно нових формах розігруються вічні сюжети. У них знаходиться місце класичним ситуаціям, поведінковим типам, зокрема шахрай і жертва.

Одним з найбільш поширених є шахрайство в сфері романтичних інтернет-знайомств, або шлюбне інтернет-шахрайство, що відноситься до одного з видів скаммерінгу. Суть його в тому, що шахрай-скаммер розпочинає листування (іноді й відеоспілкування) з потенційною жертвою та за допомогою певних психологічних прийомів викликає у неї почуття емоційної близькості або навіть закоханості, створює ілюзії взаємних почуттів, привабливих перспектив взаємин і можливого партнерства / шлюбу. Потім, коли жертва вже досить довіряє скаммеру, він просить її про грошову допомогу (переказ, оплата рахунку), необхідну нібито в зв'язку з якимись несподіваними прикрими обставинами. Історії, які розповідають шахраї своїм потенційним жертвам (як правило, для ролі жертв обирають жінок, хоча іноді за такою ж схемою скаммери намагаються обдурити і чоловіків), досить схожі за сюжетом. Зазвичай, шахрай спочатку представляється вдівцем (як варіант – вдівцем з дитиною), часто військовим, якому залишилося кілька місяців до закінчення контракту, або представником якоїсь престижної в соціумі професії. На деякому етапі спілкування (від декількох тижнів до декількох навіть місяців) шахрай намагається отримати від своєї жертви певну суму грошей. Найбільш поширені при цьому легенди: потрібно переправити цінності (часто нібито на збереження самій же жертві обману) і слід заплатити за посилку митниці або кур'єрській службі; потрібно заплатити за розірвання його трудового контракту (щоб швидше, нарешті, зустрітися особисто); гроші потрібні на лікування (трапилася, наприклад, аварія); його неповнолітня дитина нібито втратила банківську картку, а батько, з якої-небудь причини, не може зараз сам зробити переказ і т. д. і т. п. Досить набрати в пошуковій системі слова "шахраї на сайтах знайомств" або "шлюбні інтернет-аферисти" чи будь-який схожий запит – і можна ознайомитися з великою різноманітністю створюваних шахраями легенд і сюжетів. До речі, кількість результатів, знайдених пошуковими системами на подібні запити, свідчить про актуальність проблеми.

Звісно, довірливий користувач мережі страждає від скаммерінгу насамперед внаслідок власних помилкових дій, скоєних під впливом

викликаних шахраєм емоцій і почуттів. Тому проблема в подібних ситуаціях значною мірою міститься саме в віктимній поведінці самої жертви. Адже сценарії обману далеко не ідеальні і практично завжди мають чимало досить сумнівних моментів, які повинні були б настожити, попередити про небезпеку, вказати на очевидність шахрайства.

Для того щоб розібратися в причинах поширеності і, нерідко, успішності шлюбного інтернет-шахрайства, слід перш за все зрозуміти причини ірраціональної поведінки жертв. Що саме дозволяє сучасній розумній і освіченій, як правило, людині не помітити очевидну безглуздість і нереальність ситуації, коли практично незнайома людина після кількох днів листування починає писати іншій незнайомій людині про симпатії, спалах почуттів, кохання і залучати до обговорення якогось спільного майбутнього?

Звичайно ж, потенційні жертви інтернет-шахрайства піддаються ризикам, обумовленим, перш за все, психологічно. З одного боку, шахраї часто досить добре підготовані і грамотно розставляють психологічні пастки. З іншого боку, ці психологічні хитрощі і прийоми падають, як правило, на ґрунт, добре підготований прагненням більшості людей мати близьку людину, любити і бути коханим. Проте можна припустити, що психологічна каузальність деякою мірою пов'язана і з загальними процесами, властивостями і фактами культури. Адже навіть психологічно обумовлені вчинки дуже значною мірою корелюються з нашими уявленнями про реальність, її норми і можливості.

Сучасні технології, безперечно, мають свою долю відповідальності. Вони не тільки умовно скорочують для нас реальний простір і час, а й провокують деяке скорочення традиційних культурних процесів і форматів. Характерним прикладом є текстінг – особливий спосіб письма, який дозволяє зменшувати необхідну кількість знаків при спілкуванні за допомогою SMS. Показово, що в текстінгу сенс класичного "я тебе люблю" передаються лише двома знаками: "лю". Я. А. Ушеніна зауважує: "Современный человек-влюбленный живет в тесных объятиях мегаполиса, в среде постоянного временного цейтнота, где побеждает статус неукорененности, где царствует мгновенный "коннект" и такой же быстрый "дисконнект", где свадебный кастинг совершается на расстоянии, а в социальных сетях можно "подобрать" себе тысячу невест и вести с ними параллельную переписку" [2, с. 120].

Здавалося б, саме в технологічних трансформаціях комунікативних процесів, що призводять до певних деформацій, прискорення і віртуалізації традиційних життєвих ритуалів, можна угледіти і основ-

ну причину віктимності (в даному випадку – як певної втрати відчуття реальності) жертв шлюбних інтернет-шахрайств. Почуття любові, як одне з основних для людської сутності, є, можливо, занадто вразливим при зустрічі з прискореними і скороченими комунікаційними технологіями.

Втім ще до появи сучасних інформаційних технологій та ЗМІ в культурі існували інші різноманітні джерела інформаційного контенту та комунікації. Одним з таких свого роду медіаресурсів здавна виступала художня література, яка від самої своєї появи як культурного феномену була і досі залишається потужним комунікатором та чинником формування картини світу для своїх читачів. Більш того, задовго до появи самого терміна "віртуальний світ" література вже була здатна вводити багатьох своїх читачів у віртуальні світи. Згадаймо хоча б О. С. Пушкіна і його Тетяну Ларіну:

*Ей рано нравились романы;
Они ей заменяли всё;
Она влюблялася в обманы
И Ричардсона и Руссо.*

Якщо пушкінській героїні романи "замінювали все" – то чому ж це не той самий прояв спокуси віртуальних світів, нібито більш привабливих і яскравих порівняно з повсякденністю?

Ескапізм, втеча традиційного читача або сучасного геймера в віртуальний світ, який здатний "замінити все", – це один з наслідків впливу художньо і / або технологічно створеного штучного простору на свого реципієнта. Інша ж потенційна проблема прямо протилежна і полягає в тому, що реципієнт, навпаки, переносить властивості і якості штучного віртуального світу в світ реальний, в своє реальне життя.

На мою думку, у таких негативних комунікаційних ситуаціях, як скаммерінг, далеко не завжди усвідомлюється шкідлива роль деяких стереотипів сприйняття традиційних художніх світів. А втім, успішність шахрайства за допомогою інтернет-знайомств значною мірою може бути зобов'язана безлічі літературних і кінематографічних сюжетів, в яких любов між героями спалахує з першої зустрічі, з першого погляду. Переконливість художніх образів впливає на картину світу потенційної жертви, яка на підсвідомому рівні може отожднювати себе з героями художніх творів і допускати можливість подібної прекрасної історії з власною участю. А оскільки в художньому світі між раніше не знайомими героями дійсно миттєво спалахує почуття любові, яке не піддається сумніву і не потребує інших

доказів і аргументів, крім слів, аж до самого фіналу історії, який нібито все і підтверджує, і доводить, то читачка / читач готові так само довіряти першим же словам незнайомця з інтернет-сторінки чи сайту про нібито його велике почуття, як колись словам Ромео повірила Джульєтта в художньому світі п'єси У. Шекспіра. Цей специфічний вплив художніх світів і їх героїв, що сприяє формуванню зайвої довіри до змістово скорочених, раціонально сумнівних і нежиттєздатних особистісних відносин в реальному житті реципієнта, можна назвати "ефектом Джульєтти".

У подібних ситуаціях спрацьовують і деякі потенційні можливості впливу естетичного вербального тексту на людину. Досліджуючи вербальні засоби впливу на поведінку людини, зокрема лінгво-сугестивні техніки з використанням емотивної кореляції у прагматичних (насамперед, молитовних) текстах, О. В. Климентова пише: "Вербальна сугестія є одним із різновидів мовного впливу, пов'язаним із специфікою лінгвістичного програмування поведінки людини через усне чи письмове мовлення. Основним інструментом такого мовлення є сугестивний текст, який зазвичай емотивно маркується через те, що емоції мають потужний програмуючий потенціал. Будь-яка емоція піддається вербалізації виражальними засобами тексту й може ставати його іманентною характеристикою. Окрім того, вона може привноситись у текст через адаптаційні механізми та долучатися до процесів вербальної дії [1, с. 91].

Втім вербалізації підлягають не тільки емоції, але й почуття, зокрема таке, як кохання. Роль вербалізаторів почуття, як і у ситуації з емоціями, виконують символи, метафори, образи, алюзії тощо. Потужним джерелом зразків специфічних вербалізаторів почуття кохання виступає класична література. Не потребує навіть доведення той факт, що на запитання про приклад найбільш відданого, сильного й щирого кохання більшість наших сучасників (як і вже багато поколінь до нас) згадують насамперед шекспірівські образи Ромео і Джульєтти.

На жаль, реципієнт художньої творчості у більшості випадків сприймає віртуальні художні світи як можливі варіанти, версії або приклади нашого реального світу. Я. А. Ушеніна, аналізуючи присвячену темі любові роботу економіста і демографа А. Вишневського, яка написана ним з істотною оглядкою на художню літературу, ширше – на мистецтво, резюмує: "Тем самым за литературными произведениями признается роль вместилища и переработки человеческих страстей, экспериментальной площадки, на которой про-

игрываются различные любовные коллизии и которая путем вымысла показывает возможный ход событий" [2, с. 121]. При цьому далеко не завжди у читача є необхідне усвідомлення відмінності між умовним і суб'єктивним художнім світом будь-якого твору і реальним життям, в якому для любові не прийнятні скорочені й редуковані форми мистецтва.

Створений митцем художній світ завжди є обмеженою і вкрай скороченою свого роду віртуальною демоверсією потенційно можливого реального світу. Багато що, звичайно ж, залежить від видо-жанрових, стилістичних, історичних та інших особливостей конкретного твору, обставин його появи та подальшого функціонування. Однак будь то класицистична п'єса, в якій за законами стилю реалізується принцип єдності дії, місця, часу, або ж реалістичний роман-епопея з безліччю героїв і сюжетних ліній – в будь-якому випадку час, простір, причини і наслідки подій художнього світу в реальному світі (тобто реальним глядачем або читачем) сприймаються в досить стислому, редукованому, скороченому вигляді. Тобто мова тут йде не тільки про особливості хронотопу художнього твору, про те, що будь-який сюжет викладається з виключенням несуттєвих для його розвитку відрізків часу. Скорочення того ж часу відбувається і в самому процесі сприйняття художнього тексту реципієнтом. Наприклад, почуття, що спалахнули між літературними героями, іноді бувають відділеними від їхньої першої зустрічі буквально кількома рядками, які вимагають від читача кілька секунд читання.

Подібним чином відбувається і свого роду причинно-наслідкова редукація або скорочення подій. Художній світ в його умовності ніколи не відображає все різноманіття причинно-наслідкових атракторів реального життя. Він відтворює лише окремі з них, але ці обрані причинно-наслідкові зв'язки в цілісності і завершеності штучного художнього світу цілком достатні. У реальному ж житті на людину завжди в сукупності впливає набагато більша кількість чинників і обставин, ніж таких може бути створено автором у його художньому світі. З цих причин закономірності й час перебігу подій художнього світу не можуть бути скопійовані або перенесені в реальне життя реципієнта без негативних наслідків для нього.

Актуалізація відмінності між світом художнього твору і реальним життям могла б нагадати багатьом жертвам інтернет-знайомств про те, що для любові і планування спільного майбутнього потрібно набагато більше причинно-наслідкових і просторово-часових обставин і відповідностей, ніж кілька (нехай навіть і кілька сотень або тисяч)

текстових повідомлень. Що любов зароджується і потім підживлюється енергією безлічі складових, з яких можна згадати, серед іншого, візуальний контакт, запах, тембр голосу, спільні дії характеру і навіть спостереження за людиною під час роботи. До речі, геніальний Гете правильно вгадав: його Вертер вперше побачив Лотту, коли вона нарізала дітям хліб, і – запалився пристрастю. Проте роман "Страждання юного Вертера" також художній світ, який при некритичному сприйнятті здатний завдати реципієнту шкоди, – що і було свого часу підтверджено низкою скоєних під його впливом реальних самогубств. Тож "ефект Джульєтті", який провокує потенційних жертв скаммінгу на невинувдану довіру до фактично незнайомого співрозмовника, зовсім не є єдиним можливим негативним наслідком впливу художніх текстів на реципієнта.

"Ефект Джульєтті" як такий не пов'язаний саме з новими технологіями. Але сучасні технології створюють для шахрайства вигідні умови за рахунок можливості численних одночасних інтернет-контактів (що статистично підвищує шанси скаммера на "виграш"), а також дозволяють шахраю сховатися за вигаданим ім'ям, приховати своє реальне місцезнаходження і практично гарантовано уникнути відповідальності. Ці обставини створюють додаткову актуальність такого аналізу та інтерпретації художніх творів (зокрема літературних), в яких будуть враховані всі можливі (серед іншого й негативні) впливи на реальну комунікацію, події і процеси реального життя реципієнта. Освічений читач та глядач, який володіє свого роду "технікою безпеки" читання художньої літератури або перегляду фільмів, має виховуватися цілеспрямовано. І перш за все увага має бути спрямована на з'ясування умовностей художнього світу і його розрізнення з реальним життям.

При інтерпретації класичних літературних текстів вкрай корисним буде також врахування досвіду сучасних досліджень у сфері медіаграмотності. Піднімаючи питання медіаосвіти, І. В. Челишева пише: "... одним из путей обеспечения информационно-психологической безопасности личности выступает умение "читать" произведения медиакультуры, развитие самостоятельного, критического мышления, увеличивающего сопротивляемость манипуляционному воздействию медийной информации" [3, с. 7]. Це зауваження І. В. Челишевої цілком може бути віднесено і до інформаційно-психологічної безпеки читача класичної літератури. Адже класична література була своєрідним медіатекстом ще до появи медіатекстів сучасного технологічного типу. І з метою безпеки споживання

інформації вона вимагає від реципієнта тих же правил, умінь і компетентностей, що і сучасне медіасередовище. Скориговані відповідно до проблем часу інтерпретації класичних літературних текстів значною мірою можуть сприяти запобіганню віктимної поведінки наших сучасників у просторі сучасних медіакомунікацій.

Література

1. Климентова О. В. Лінгво-сугестивний аналіз прагматичного тексту: емотивна кореляція *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 90–98.
2. Ушенина Я. А. О новой любви: на границе художественной литературы, философской рефлексии и научных представлений. *Новый филологический вестник*. 2013. № 4 (27). С. 119–128.
3. Чельшева И. В. Методика и технология медиаобразования в школе и вузе. Москва: Директ-Медиа, 2013. 544 с.

References

1. Klymentova, O. V. (2014) Linhvo-suhestyvnyi analiz prahmatychnoho tekstu: emotyvna koreliatsiia [Linguistic suggestive analysis of. pragmatic text: emotional correlation]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk – Odessa Linguistic Bulletin* 3, 90–98. [in Ukrainian].
2. Ushenina Ya. A (2013) O novej lyubvi: na granicze khudozhestvennoj literatury, filofsokoj refleksii i nauchny'kh predstavlenij [About new love: on the border of fiction, philosophical reflection and scientific ideas]. *Novyy filologicheskyy vetnik – The new philological bulletin*, 4 (27), 119–128. Moscow, RSUH [in Russian].
3. Chelysheva, I. V (2013) Metodika i tekhnologiya mediaobrazovaniya v shkole i vuze [Methodology and technology of media education at school and university]. Moscow: Direkt-Media. [in Russian].

L. Kornieieva

Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Comparative Studies and Translation of the Nizhyn Mykola Gogol State University

Juliet Effect: love theme in a classical fiction and its effects on the contemporary recipient

The article is concerned with the problem of scampering on Internet dating sites. It is shown that stereotypes that are created by fiction can have a significant impact on the victim's behavior of victims of love scammers. The term "Juliet effect" is proposed to be used to denote the victim's behavior in a love or marriage fraud. The main idea of the article is necessary to teach the reader to distinguish between a conditional artistic world and real life. The article is of interest to literary critics and teachers.

Key words: love, fiction, scamming, online dating, Juliet effect, media communication, identification, texting.